

PROF. R. KNAUSE

ZEMĚPISNÝ ATLAS

sestaven dle platných osnov učebných

pro

jednotřídní až pětitřídní české školy obecné.

Ke každému atlasu jest připojeno pojednání, kterak by se ho s prospěchem náležitým ve školách užívati mělo.

OBSAH:

V Praze.

Nakladatel ANT. FELKL, knihkupec

v Karlíně.

Tiskem A. Haase v Praze. — Nákladem Ant. Felkl-a v Karlíně.

R. KNAUSŮV
ZEMĚPISNÝ ATLAS

pro

jedno- až pětitřídní školy obecné.

ÚVOD.

Atlas, který tímto na světlo vychází, jest sestaven dle osnovy učebné pro jednotřídní až pětitřídní školy obecné methodou synthetickou, postupuje od plánu učebny, budovy školní, obce a okolí k popisu užší vlasti, a bera se dále k mocnářství rakousko-uherskému, končí Evropou a zeměkoulemi.*)

Mapa prvá.

Plán učebny, budovy školní, obce i okolí.

Podobizna v sebe menší velikosti znázorňuje dostatečně naši podobu — přítel nás pozná, neboť jsou veškery části našeho těla rovně zmenšeny a v témž pořádku položeny, v kterémž skutečně jsou.

Podobně dá se zpracovati i obraz zemský, který, ač i sebe menší, přece hlavní nese rysy, z nichž zemi poznati lze.

Stanoviště, které, vyhotovujíce obraz zemský, zajímáme, různí se však od stanoviště, které fotograf u podobizny zaujal, neboť nehledíme na předměty zemské jako fotograf obyčejně z předu, nýbrž jest se nám v myšlénkách povznésti přímo nad předmět a dívati se naň shůry dolů.

Stanoviště toto jest i příčinou, že předměty na se berou jinou tvář. Stůl ku př. shůry pozorován jest čtyrúhelníkem a p.

Hotovícím obraz učebny, budovy školní jest se tedy v myšlénkách povznésti nad učebnu a budovu školní, délku i šířku rovně zmenšiti a veškery předměty zmenšené v témž pořádku u výkres naznačiti, v kterémž jsou ve skutečnosti.

*) O methodách, kterými lze atlanty sestaviti, viz článek Knausův v Kalendáři moravských učitelů na rok 1880.

Mimo to jest nám i polohu, kterouž učebna a budova školní k slunci zabírá, stanoviti a výkresu dáti na papíře obyčejem zasvěcenou polohu, jest nám položiti totiž části k východu hledící rovnoběžně s pokrajem po levé straně atd.

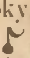
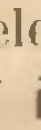
Kolikráte jest obraz menší než jest ve skutečnosti, naznačeno jest stranou zlomkem, jehož čitatel naznačuje skutečnosť a jmenovatel, kolikráte obraz jest menší. Naznačuje tedy zlomek ku př. 1:1000, že jest každý předmět vyobrazený ve skutečnosti 1000kráte větší čili že ku př. jeden ctm. na obraze se rovná 1000 ctm. ve skutečnosti.

Na obrazci prvém (Mapa I.) spatřujeme obraz podrobný čili plán jedné části města Prahy. Od severu k jihu prostupuje obrazcem široký pruh modrý, znázorňující řeku, která městem protéká; šípy na řece naznačené naznačují směr, kterým řeka teče; ony plochy, které modrou část přerušují, jsou mosty, jež přes řeku vedou, a plochy úplně řekou obklopené jsou ostrovy říčné, v pravo i v levo od řeky jsou skupiny domů, ulice, zahrady atd.

Jsmeť nad Prahou toliko tak vysoko, že se nám jeví Praha 15.000krát menší než skutečně jest.

Otázky a úkoly: Kolik metrů jest jeden millimetr, jeden centimetr plánu tohoto ve skutečnosti? Vyměřme délku ostrova žofínského, mostu Františka Josefa. Kolik metrů jest Karlův most vzdálen od mostu Františka Josefa? Ujdeme-li za čtvrt hodiny jeden kilometr, za kolik minut přešli bychom, jdouce přímo od severu k jihu, prostor plánem nakreslený? Které domy mají ranní, které odpolední slunce? Na kterou stranu světovou teče řeka? Ku kterým světovým stranám hledí konce mostu Františka Josefa?

Na obrazci druhém jest vyobrazena Praha i okolí. Řeku, ostrovy, mosty, skupiny domů, vše, co bylo vyobrazeno na obrazci prvém — najdeme a poznáme i zde, ačkoliv nejsou v té velikosti a jasnotě, v které jsme veškery předměty spatřili na obrazci prvém.

Za to však vidíme mnohem více předmětů, kterých na obrazci prvém nebylo. Vidíme větší část řeky, veškera předměstí i města sousední, mnoho vesnic, potoky, návrší, najdeme železnice ——, silnice ═══, polní cesty ——, stanice železniční , kapličky , kříže u cesty , mlýny , hrady , myslivny , chrámy , stanice poštovní a mnoho jiných předmětů.

Jsmeť nad Prahou tak vysoko, že jsou veškery předměty 150.000kráte menší na obrazci, než jsou ve skutečnosti. Máme před sebou mapu specialní.

Otázky a úkoly: Kolikráte jest ostrov Žofínský, Karlův most a j. menší, než na obrazci prvém? Kolika metrům rovná se na mapce této jeden millimetr, centimetr? Kolik kilometrů měří přímka tažená přímo od severu k jihu? Kolik kilometrů jest most Karlův vzdálen od Bílé Hory, od Vyšehradu, od Bubenče, od Troje?

Na obrazci třetím není již podrobností, řeka není o též šířce, jako na mapách předešlých, směr toku není šípem naznačen, nýbrž tím, že řeka čím více se od pramene vzdaluje, tím silněji nakreslena jest, jednotlivá předměstí úplně zmizela, Praha jest naznačena toliko kolečkem a sice poměrně mnohem větším než by o tomto měřítku býti mělo.

Ubylo sice značně podrobností, za to však rozkládají se před naším zrakem celé Čechy i části zemí sousedních, vidíme mnoho řek, hor a míst, kterých jsme posud nespatřili. Jsmeť v tak ohromné výšce, že se nám jeví předměty 1:4.500.000kráte menší než skutečně jsou. Máme před sebou mapu školní.

Jdouce od plánu k mapě podrobné a školní seznali jsme, že mapa školní, s kterou nám jest hlavně se zabývati, jest toliko náčrtem obrazu zemského, na němž z hlavních rysů lze poznati podobu zemskou.

Stran naznačení horstva platí u všech map školních zásada, že čím tmavší čili černější jest místo, že tím i vyšší jest.

Otázky a úkoly: Kolik kilometrů měří přímka vedená od severu k jihu, od západu k východu? Kolik □ kilometrů znázorněno bylo obrazcem prvým, druhým a třetím? Které horstvo jest na mapě této nejvyšší, které nejnižší? (Poznáš z černoty.) Které horstvo na této mapě závěsné (němé) jest nejvyšší?

Probírajíce se žáky plán rodného města a okolí*) seznamujeme je na vycházkách s hlavními, základními pojmy zeměpisnými a to:

1. s vodopisnými: Řeka, potok, veletok, řeka hlavní, pobočná, pobřežní, pramen, tok, ústí, spád, pravý a levý břeh, pobřeží, řečiště, vodopád, rybník, jezero, půlostrov, záliv, přístav, průliv, šíje, mys, ostrov, souostroví, mnohoostroví, hloubka, stoka;

2. s horopisnými: Údolí, nížina, vysočina, hora, témě, vrchol, bok, pata, hřeben, hřbet, úbočí, úpatí, rozsedlina, průsmyk, propasť, jeskyně, pohoří, hornatina, ledovec, velehoří, středohoří, pahorkatina, sníženina:

3. s místopisnými: Dům, ulice, předměstí, náměstí, město, vesnice, město hlavní, pevnosť, město přístavní, sídelní, okres, země, stát, hranice, železnice;

4. s politickými: Představený obce, starosta, purkmistr, kníže, král, císař a p.;

5. s národopisnými: Plémě, pleť, čeleď, národ, náboženství, živnosť, vzdělanosť.

6. s podnebnými: Podnebí, vánek, vítr, vichr, orkán.

Jak se pojmy zeměpisné probrané znázorňují, učí nás mapka čtvrtá a pátá, z nichž mapka čtvrtá nás u čtení map uvádí.

Otázky a úkoly: Hledejte na mapě závěsné (němé):

1. z pojmů vodopisných: Řeku hlavní, pobočnou, pobřežní, naznačte řeky po pravém, po levém břehu, ukažte pramen, ústí, tok některé řeky, jezero pleso, jezero říčné, pramenité, záliv, moře, okeán atd.

2. z pojmů horopisných: Pahorek, horu, ledovec, pohoří, hornatinu, vysočinu, nížinu, sníženinu, poušť, step atd.

3. z pojmů místopisných: město, přístavné město, pevnosť, hranice, stát, železnici atd.

Kterým směrem teče tato řeka, kterým táhne se toto pohoří, jak se má město toto co do polohy k městu tomuto? a t. podobných více.

Cvičení druhu tohoto jest měrou značnou potřebno a čtení map začátkem dobrého názoru. Měřmež též často vzdálenosť jednoho místa od druhého, aby i měřítka důležitosť dobře se u paměť vštípila.

Mapa druhá.

KRÁLOVSTVÍ ČESKÉ.

Mapa užší vlasti jest bohata na názvy a předměty zeměpisné, neboť každý žák hledá dychtivě své rodiště a zaraduje se, najde-li, čeho byl hledal. Na učiteli jest vybrati z obrazu tohoto, čeho za dobré uzná.

Názvy horopisné, které jsou toliko písmenem začátečným na mapě hlavní naznačeny, jsou vypsány na mapkách pobočných, které tím způsobem jsou sestaveny,

*) Plán Prahy a okolí jest vzorem, dle kterého učiteli mimo Prahu jednati jest. Pro města venkovská daly by se podobné plány na obálkách písanek okolních vyhotoviti!

že horstva na severu Čech jsou na severní straně, uprostřed Čech stranou atd. nakreslena.*)

Otázky a úkoly:

I. Hranice. Kde jest nejs., nejj., nejv. a nejz. místo Čech? Nakresleme obrys Čech na tabuli a u sešit školní. S kterými zeměmi sousedí Čechy na s., v., j. a z.? (Viz třetí mapku I. mapy.) Nakresleme křídou barevnou hranice zemí sousedních. Na které z map následujících najdeme Čechy?

II. Vodopis. Řeky: Jak sluje hlavní řeka Čech? Kde ji najdeme na mapách následujících? Kde prameni, kterým směrem teče, u kterých měst značně mění svůj směr, kde opouští Čechy? Do kterého moře teče? Naznačme směr takto probraný u výkres.

Které řeky poboční přijímá Labe na pravém, na levém břehu, začínajíc od pramene? Nakresleme hlavní a nejdůležitější u výkres. Která z řek pobočných jest největší, kterých řek přijímá? Do kterého moře odvádí Labe téměř všechno vodstvo české?

Jezera a rybníky. Kde jest v Čechách nejvíce rybníků?

III. Horopis. Jsou Čechy většinou svou nížinou nebo vysočinou? Které horstvo ověnčuje Čechy na s., na z., na j. a v.? Které jest nejvyšší, které nejnižší? Které hory jsou v každém z horstev jmenovaných nejvyšší? (Viz mapky poboční.) Odkud až kam a kterým směrem každé horstvo se táhne? Naznačme hrubou čarou každé horstvo u výkres na ten spůsob, že čím vyšší jest horstvo, tím i hrubší (tlustší) čarou že naznačeno jest. Hory nejvyšší nakreslete trojúhelníčky. Které přesmyky jsme seznali? Nakresleme ony, kterými vede železnice, u výkres.

IV. Místopis. Kde jest město, v kterémž nyní žijeme? Naznačme polohu kolečkem u výkres. Která města jsou nad řekou hlavní, nad řekami po pravém, po levém břehu, která mezi dvěma řekama, která na hranicích? Jak sluje největší město české? Jak daleko jest tam od nás? Jak daleko jest od nejsevernějšího k nejjižnějšímu, od nejzápadnějšího k nejvýchodnějšímu místu? Která města čítají nad 10.000 ob.?

Žáku jest veškery otázky z atlantu zodpovídati.

Poznámka k mapě druhé:

Vyhledejte následující předměty zeměpisné, přirovnávajíce název český k názvu německému: Budějovice (Budweis), Cheb (Eger), Čechy (Böhmen), Domažlice (Taus), Jindřichův Hradec (Neuhaus), Josefov (Josefstadt), Karlín (Karolinenthal), Karlovy Vary (Karlsbad), Králové Hradec (Königgrätz), Krkonoše (Riesengebirge), Krušné Hory (Erzgebirge), Labe (Elbe), Liberec (Reichenberg), Litoměřice (Leitmeritz), Loket (Elbogen), Ohře (Eger), Orlice (Adler), Plzeň (Pilsen), Praha (Prag), Smrčiny (Fichtelgebirge), Sněžka (Schneekoppe), Stříbro (Mies), Šumava (Böhmerwald), Terezín (Theresienstadt), Ústí n. O. (Wildenschwert), Ústí n. L. (Aussig), Vltava (Moldau).

Mapa třetí a čtvrtá.

MOCNÁŘSTVÍ RAKOUSKO-UHERSKÉ.

Mocnářství rakousko-uherské jest dvěma mapami znázorněno, z nichž prvá vodopisnou a horopisnou, druhá však část místopisnou znázorňuje.

Veškera města na mapě místopisné pojmenována jsou na mapě horopisné toliko písmenem začátečným a veškery řeky a hory, které na mapě horopisné jsou pojmenovány, najdeš též dle písmena začátečného na mapě místopisné.

---

*) Jak se obrys Čech kreslí uči nákresy zemí rakousko-uherských od Knause v „Bibliotéce paedag." vydané. Kreslíce na tabuli buďmež pamětlivi, že kresbu musí předcházeti názor u mapu!

Žák může se, probrav ku př. vodopis, přesvědčiti na mapě místopisné, zda-li si věc náležitě u paměť vštípil čili nic a naopak.

Hranice zemí jednotlivých naznačil jsem na mapě horopisné jemně, aby žák věděl, čta z mapy, kde řeka pramení, kde hora jest.

Otázky a úkoly, které jsem, probíraje Čechy, uložil, poslouží i zde, nahradíme-li slovo „Čechy" slovem „Mocnářství rakousko-uherského" a přispůsobíme-li otázky mapě této.

Poznámka k mapě třetí a čtvrté:

Vyhledejte následující předměty zeměpisné na mapě, přirovnávajíce název český k názvu německému:

Brno (Brünn, Mähren), Budín a Pešť (Ofen und Pest, Ungarn), Celje (Cili), Celovec (Klagenfurt, Kärnten), Čres o. (Cherso), Dubrovník (Ragusa), Dunaj (Donau), Hron (Gran), Jihlava (Iglau), Kotor (Cattaro), Kroměříž (Kremsier), Linec (Linz, Ober-Oesterreich), Maribor (Marburg), Mocnářství rak.-uherské (Oesterreichisch-ungarische Monarchie), Olomouc (Olmütz), Opava (Troppau, Schlesien), Ostřihom (Gran), Postojna (Adelsberg), Přerov (Prerau), Pulje (Pola), Rab (Arbe J.), Rěka (Fiume), Sibiň (Hermanstadt), Slavkov (Austerlitz), Solnohrad (Salzburg), Splič (Spalato), Šťavnice (Schemnitz), Stoličný Bělehrad (Stuhlweissenburg), Štýrský Hradec (Graz, Steiermark), Terst (Triest), Vácov (Weizen), Vídeň (Wien, Oberösterreich), Zader (Zara, Dalmazien), Záhřeb (Agram, Kroazien), Znojmo (Znaim).

Mapa pátá.

E V R O P A.

Na mapě této jsou veškery řeky hlavní, nejhlavnější vysočiny a nížiny, všechna města hlavní država evropských pojmenována.

Otázky a úkoly:

I. Hranice. Který oceán oblévá Evropu na s., který na z. a j.? Které pohoří, která řeka a které jezero činí hranice na v.? Jmenujte nejs., nejj., nejv. a nejz. místo evropské. Které části tvoří s. m. ledové, které ok. atl.? Vykonejme cestu podle břehu evropského, počínajíce od nejsevernějšího místa a jedouce podle břehu k jihu až do moře azovského. Jmenujte nejdůležitější průlivy. Která moře spojuje každý z jmenovaných průlivů? Které půlostrovy vysílá Evropa do s. m. led., které do ok. atl.? Který z půlostrovů jest na s., který na j. Evropy? Který z nich jest největší? Které ostrovy jsou v s. m. led., které v ok. atl. a jeho částích? Který z nich jest největší?

Které ostrovy a půlostrovy ohraničují moře probraná?

II. Vodopis. Řeky. Které řeky tekou do s. m. led., které do ok. atl. a do jeho částí? Jmenujte největší řeku evropskou.

Jezera. Jmenujte několik jezer. Které z nich je největší? (Viz mapku poboční.) Kde jest v Evropě mnoho močálů?

III. Horopis. Které vysočiny jsou v trupu evropském? Které na půlostrovech severních, které na půlostrovech jižních? Která z nich jest nejvyšší? Jak sluje nejvyšší hora každé vysočiny? Která jest nejvyšší? (Viz mapku poboční.) Jmenujte některé mysy.

Na které straně jest Evropa nížinou? Která nížina jest největší? Kolikátá část Evropy jest nížinou?

IV. Místopis. Z kterých država skládá se Evropa v trupu, na půlostrovech a ostrovech? Jmenujte hlavní města. Císaře za panovníka má mocnářství rakousko-

uherské, Německo, Rusko, Turecko; krále Nizozemsko, Belgie, Švédsko, Dánsko s Norskem, Britsko, Italie, Španěly, Portugaly, knížete Srbsko, Černá Hora, Rumunsko. Bulharsko, Monako, Lichtenštein — ostatní državy jsou republiky (které?). Které državy jsou menší Čech? Které se rovnají mocnářství rak.-uherskému? Které jsou menší Rakouska?*) Jak daleko jest z Prahy do Vídně a do ostatních hlavních měst? Nad kterými řekami jsou hlavní města evropská? Která čítají 1,000.000 obyvatelů?

Probírejte zeměpis jednotlivých držav evropských dle postupu u zeměpisu Čech již naznačeného, počínajíce hranicemi, berouce se dále k vodopisu, horopisu a místopisu držav jednotlivých.

Poznámka k mapě páté:

Vyhledejte následující předměty zeměpisné a pozorujte jak se píší a jak se vyslovují (v.) nebo jak v němčině slují (n.):

Bělehrad (n. Belgrad), Benátky (n. Venedig), Bordeaux (v. Bordó), Calais (v. Kalé), Cařihrad (n. Konstantinopel), Janov (n. Genua), Kodaň (n. Kopenhagen), Loira (v. Loára), Londýn (n. London), Milán (n. Mailand), Mnichov (n. München), Nantes (v. Nant'y), Neapol (n. Neapel), Orleans (v. Orleán), Pád (n. Pó), Paříž (n. Paris), Petrohrad (n. Petersburg). Řím (n. Rom), Seina (Séna), Temže (n. Temse), Visla (n. Weichsel).

Mapa šestá.

POLOKOULE.

Otázky a úkoly: Jest souš či pevnina větší rozsáhlosti než hladina mořská? Oč jest hladina mořská rozsáhlejší? (Viz mapky.) Z kterých velikých částí čili okeánů skládá se vodstvo, z kterých velikých částí čili zemědílů skládá se pevnina? Který okeán jest největší, který zemědíl? Jmenujte největší část (záliv nebo moře) každého okeánu, každého zemědílu (půlostrov). Jmenujte největší jezero, řeku každého zemědílu. Jmenujte některé průlivy.

Jmenujte největší horstvo, nejvyšší hory každého zemědílu. Která hora jest na zeměkouli nejvyšší?**) (Viz mapku pobočnou.)

Jmenujte největší nížinu, poušť, některé mysy. Vypouklosť zeměkoule jest naznačena poledníkem a rovnoběžkami. Vysvětleme pojem jejich (rovník, obratníky atd.). V kterém zeměpásu jest mocnářství rak.-uherské?

*) Jak jest nám učiti velikosti viz článek od Knause v č. 33 „Posla z Budče" r. 1879.

**) Zeměpisné předměty toliko největšího rozměru jsou pojmenovány, tedy ku př. jest pojmenována toliko nejvyšší hora každého zemědílu atd.

O některých zvláštních stránkách atlantu.

1. Abych klestil cestu k mapám němým, které hlavně školám lze odporučiti, vynechal jsem na mapách následujících jména, která na mapách předcházejících již naznačena byla. Jsou proto Čechy na mapě mocnářství rak.-uherského, a mocnářství rak.-uherské na mapě Evropy až na písmena začátečná úplně němé.

2. Aby žáci hledali polohu míst a nikoliv názvy, napsal jsem veškera města rovně velikými písmeny, naznačuje velikosť toliko rozličně velikými kolečky.

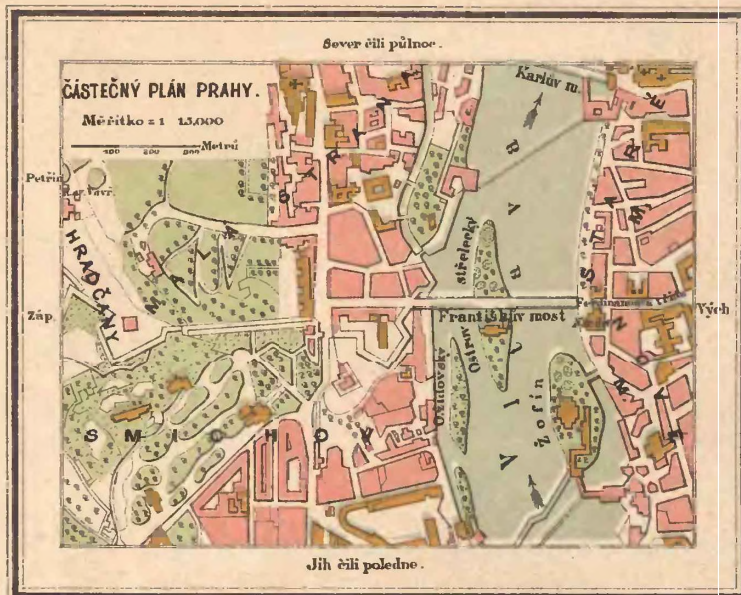
3. Stranou jsem na pokraj map napsal „Vých.“, aby si žáci pevně světové strany u paměť vložili.

4. Úprava i velikosť map jest přiměřena, formát atlantu proto osmerkový, aby žáci jej snadněji ve škole rozložiti mohli, jsouce místem obmezeni.

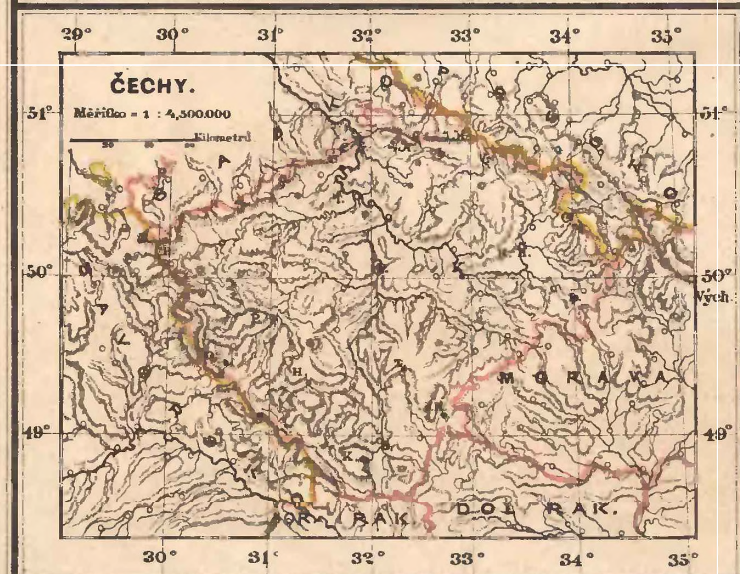
5. Měřítka map jsou poměrna.

Že mnohou věc najde kritik, kterou snad schvalovati nebude, kdož by chtěl, sestavuje tak nesnadné dílo, jako jest atlas, popírati? Jest podobným podnikem spisovatel závislým na mnohých i technických podmínkách, kterých pánem není a státi se nemůže.

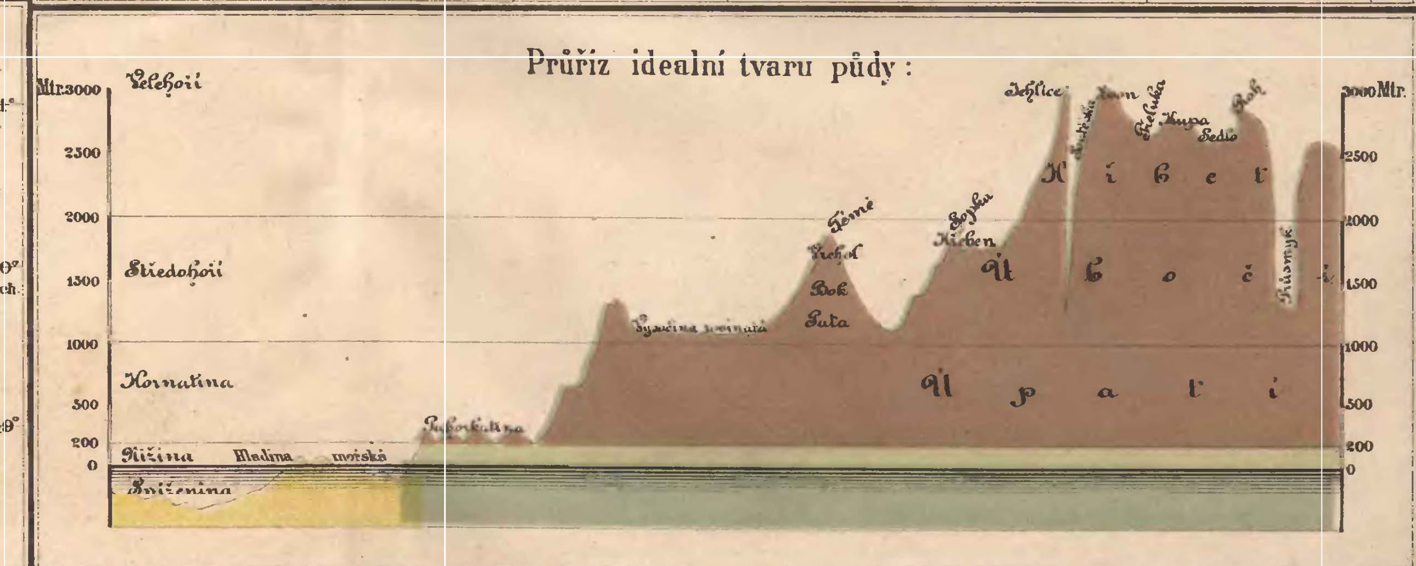
Rudolf Knaus,
prof. c. k. vyššího gymnasia v Litomyšli.

Kreslil F. Rösler. Ryto v lit. ist. Šebek a sp. v Praze.

Nákladem Augusta Lehmann-a (A. Felkl) knihkupectví Praha-Karlín.

Království České.

R. Knaus'ův atlas zeměp. č. 2.

K. j upravil F. Rösler. Ryto v lit. úst. Šebek a sp. v Praze

Měřítko = 1:1,000,000

Nákladem Augusta Lehmann a (A. Felkl) knihkupectví Praha-Košíř.

HOROPISNÁ A VODOPISNÁ MAPA MOCNÁŘSTVÍ RAKOUSKO-UHERSKÉHO.

Kreslil F. Rösler. Ryto v lit. úst. Šebek a sp. v Praze. Měřítko = 1 : 4,000,000 Mil zeměp. Kilometrů Nákladem Augusta Lehmann a (A. Felkl) knihkupectví Praha-Karlín.

MÍSTOPISNÁ MAPA MOCNÁŘSTVÍ RAKOUSKO-UHERSKÉHO.

R. Knaus'ův atlas zeměp. č. 3 b.

Kreslil F. Rösler. Ryto v lit. úst. Šebek a sp. v Praze.

Měřítko 1: 4,000.000 — Zeměp. mil. — Kilometrů.

Nákladem Augusta Lehmann-a (A. Felkl) knihkupectví Praha-Karlín.

EVROPA.

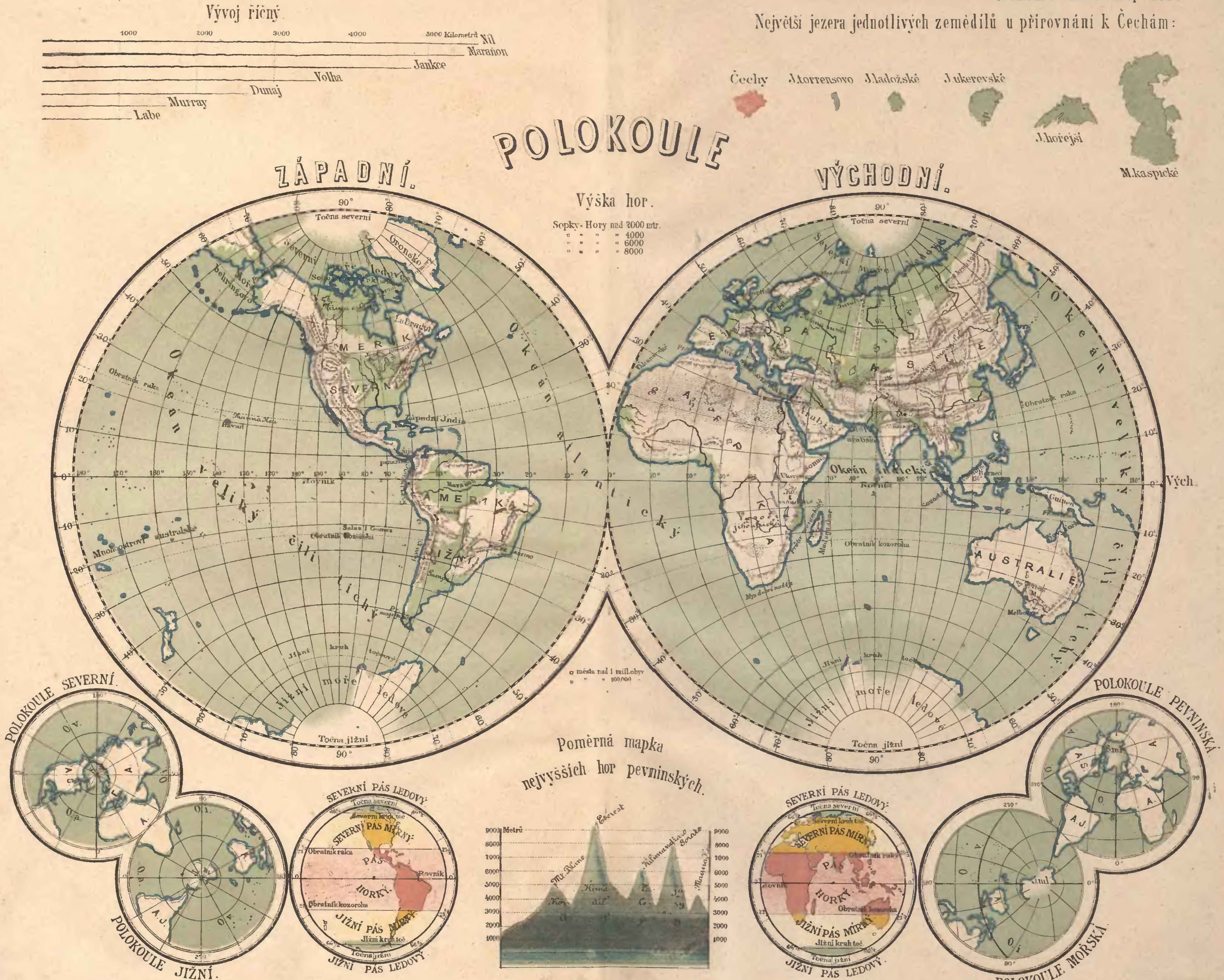

K rytbě upravil F. Rösler. Ryto v lit. ust. Šebek a sp. v Praze.

Měřítko = 1 : 20.000.000

Kilometrů — Zeměpisných mil

Nákladem Augusta Lehmann-a (A. Felkl) knihkupectví Praha-Karlín.

K rytbě upravil F. Rösler. Ryto v lit. ust. Šebek a sp. v Praze.

Nákladem Augusta Lehmann-a (A. Felkl) knihkupectví Praha, Karlín.

Tiskem A. Haase v Praze. — Nákladem Ant. Felkl-a v Karlíně.